

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

Ամիրտովլարի Ամասիացոյ ԱՆԳԻՏԱՅ ԱՆՊԵՏ կամ **ԲԱՌԱՐԱՆ, ԲԱՇԵԱԿԱՆ ԵՒՐԹՈՑ**, ի յոյս էած հանդերձ ծանօթագրութեամբ էւ. **Ե. Բասմաչեան**, Փախ-Ասենապէս Պարսի Հայ Բժշկական Միութեան: Վիեննա, Միսիստեան՝ Տպարան 1927. մեծ 8° էջ XLIV + 1Ա + 766 + 2. Տոխ. Գինն է՝ **150** Ֆրանկ. Թր.: Առաջին զիւր Կ. Ե. Բասմաչեան Մատենադարանի:

Իր տեսակին մէջ հոյակապ գործ մըն է որ Բանասէր Կ. Ե. Բասմաչեանի երկարողի պրպտումներուն և խնամոտ աշխատութեան շնորհիւ լոյս տեսած է Վիեննայի Միսիստեան Հարց գեղարուեստական Տպարանէն:

Այս հրատարակութիւնը հետաքրքրական է հետեւեալ զիտակէտներէ. Հեղինակը, Անոր գործը և Հրատարակութեան նպատակը:

Ամիրտովլար ընիկ Ամասիացի է, ծընընդեան թուականը չէ՝ ճշգրտած, բայց կը կարծուի թէ ծնած ըլլայ «ԺԵ. դարու առաջին քառորդին մէջտեղերը. իսկ մեռած է 1496 Դեկտմ. Տին» (էջ ԻԱ.):

Հետաքրքիր և զիտական խառնուածք ունեցող բժիշկ մըն է Ամիրտովլար, որ իր բժշկական ուսումն ու արուեստը կատարելագործելու համար ո՛չ միայն կ'ուսումնասիրէ հին բժիշկներու գործերը, արարելէնով, այլ նաեւ շատ երկիրներ կը պտտի՝ անձամբ ծանօթանալու համար իրեն ժամանակակից բժիշկներու, և հետագոտելու բոյսերն ու զեղերը և վերջապէս կը հաստատուի Օսմանցիներու նոր մայրաքաղաքը Կ. Պոլիս, և իրեն բժիշկ և վիրահատ համբաւ կը շինէ, և կ'արժանանայ «ճառահ պաշի» (= վիրաբու ժապետ) և «պօստանճի պաշի» (= անձնապահապետ), հաւանաբար կ'ըլլայ նաեւ Յաթիհի պալատական բժիշկներէն մէկը (էջ ԻԴ — ԻԵ):

Ամիրտովլար գրած է բժշկական չորս գիրքեր.

1. ՕԳՈՒՏ ԲԺՇԿՈՒԹԵԱՆ, Փիլիպպոսոյ մէջ 1466 — 1469;
2. ԱՆԳԻՏԱՅ ԱՆՊԵՏ, Կ. Պոլսոյ մէջ, 1478 — 1482;
3. ԱԽՐԱՊԱՏԻՆ, Կ. Պոլսոյ մէջ, 1481:

4. ԳԻՐԲ ՌԱՄԿԱԿԱՆ, Կ. Պոլսոյ մէջ 1474 ին.

Ամիրտովլար կը ձեռնարկէ բժշկական գիրքեր գրելու՝ ուղղակի հայ ժողովուրդին տալու նպատակով լաւագոյն գործերը: Բժշկական շատ գիրքեր կան, որ արարել են և հետեւաբար՝ անմատչելի Հայոց, իսկ իրմէ յառաջ եղող հայ բժիշկներ գրած են բժշկական գիրքեր, որոնք սակայն համառոտ են և չեն դոհացներ հետաքրքիրները: Առաջին անգամ ինքն Ամիրտովլարն է որ հետեւելով նշանաւոր բժիշկներու և աշքի առջեւ ունենալով նաեւ զիտութեն գրուած գործեր, կը ձեռնարկէ գործի, նախընտրելով իր ժամանակին խօսուած ժողովրդական հայերէնը:

Այս մասին սա՛ բացատրութիւնը կուտայ.

— «Եւ այլ ասենք թէ է՛ր եղաւ այս գիրքս աշխարհարառ: Եւ այս երեք պատճառի. Ա. այն է որ ամենայն մարդ չկարէ քերական կարգալ և կամ արտաքին գըրեանք, որ զայս խրթին բաներն յիմանայ, այնոր համար եղաւ աշխարհարառ: Եւ Բ. պատճառ այն է աշխարհարառ լինալուն, որ ա՛յլ բառեր խառնեցաք, որ մեք ի տաճկաց (= յԱրարացոց) բառն գտաք, և պիտուան էր այս բառերս մեղի, վասն տաճկանց ստածումն առնելուն համար: Եւ Գ. պատճառ այն է որ կայ ի յայս գիրքս Յունարէն, Պարսկերէն, Հոռոմերէն, Թիւրքերէն, անոր համար որ այս գիրքս ի ա՛յլ լեզուէ փոխել է. անոր համար շատ բառեր կայ ի այս գիրքս, և է աշխարհարառ: Եւ թէ Աստուած աջողէ, գրոցս ի վերջքն յիշեմ մէկ ազէկ բառգիրք մըն, որ զի՛նչ որ դժար բառ կայ հայ լեզուաւ՝ պատմէ. զի որ կարգացողն զիւրութեամբ հասկնայ, և ուսնողն զիւրութեամբ ուսանի, և իսկի ծածուկ իրք չմնայ, և յայտնի» (էջ 25):

Իսկ զիրքի անունին և նպատակին համար կ'ըսէ.

— «Եւ զայս գիրքս շինեցաք և ստուգեցաք շատ բառերով և պատմութիւններով. զի որք կարդան՝ հեշտութեամբ յիմանան, և անգէտն ո՛չ աւգտի ի սմանէ. և անուանեցաք զայս գրոցս անուն՝ ԱՆԳԻՏԱՅ ԱՆՊԵՏ. և պարտական եմ զիտանականն, և ծառայ՝ ամենայն փիլիսոփայիցն:

եղիր հետեող խմատութեան հետ.
եթէ չուսանիս՝ բժիշկ եւ անգէտ.
Լինիս դու գիտուն, արա՛ւ բանիս պէտ.
Գրոցս անունն է՝ ԱՆԳԻՏԻ ԱՆՊԷՏ:
(էջ 2):

Ստուգիւ Ամիրտովլաթի բժշկական գիրքերը կը բովանդակեն հարուստ դանձ մը՝ զեղարանական նիւթերու և աշխարհարար լեզուի բառամթերքի կողմէն:

Նիւթի կողմէն, որովհետեւ Ամիրտովլաթ տուած է զեղարոյսերու ո՛չ միայն օտարալեզու անունները, այլ նաեւ հայերէնները: Իսկ աշխարհարարի պատմութեան համար շատ հետաքրքրական է հայ բժշկականատիւն ճճը: Այնչափ ուսմկացուցած կամ ժողովրդականացուցած է Ամիրտովլաթ իր հայերէնը ո՛րչափ կը ներէ իր նիւթը. որովհետեւ քերականօրէն զրարոր ձևեր ալ կիրարկած է իր ուսմկօրէնին մէջ:

Երբ ուշիմ ընթերցողը խնամքով աչքէ անցնէ Ամիրտովլաթին այս գործը, կը գիտէ որ բուսական թագաւորութիւնը ի՛նչպիսի բուժիչ և դարմանիչ զօրութիւններով օժտուած է: Առասպելական ըլլալու չափ բուժիչ յատկութիւններ կը վերագրուին բոյսերու. զոր օրինակ Վայրի սիս-տոփն (Teucrium Scordium) համար կը հաւատնէ «թէ մեռելին յանձն աւժն կամ ի փորն ընուն՝ իսկի չի փտի»: զարձակալ «մեղ պատմեցին հին բժշկականքն թէ յանկարծակի պատերազմունք եղև ի Հելլենացոց յերկիրն. եւ շատ մարդիք ջարդեցան ի դաշտին մէջն. և այն դաշտն այս խոտէս շատ էր բուսեր. և մեռելնին այս խոտիս վերայ պառկել է. և կային այլ մեռածներ՝ որ այս խոտս չկար տակն նա, կամուն Աստուծոյ, այն մարդիք որ այս խոտիս վերայ պառկեր էին՝ նոցա մարմինքն չի փտեցան. և այն պատճառով իմացան որ քան դառաջի սկուրտիոնն լաւ է և պատուական, և ի բան տարան», (էջ ԺԸ—ԺԹ և 435):

Բոլոր հին ժողովուրդներ, մա՛նաւանդ կանանց դասը, ինչպէս նաեւ մեր հայ մամիկներ, շատ լաւ գիտէին օգտագործել բնական կամ բուսական զեղերը: Զօրավար Անդրանիկ օր մը կը պատմէր ինծի թէ Սասնոյ լեռներուն վրայ, երբ իր զինւորները վերաւորուէին, արիւնհոսութիւնը

զաղրեցնելու համար իրենց առաջին և անմիջական դարմանն էր տեղւոյն վրայ կանաչ խոտ մը ժողվել, ձեռնել զայն և խմորի պէս զնել վէրքին վրայ և կապել. իսկ իրենց բնականողին վերադառնալէ հաջորդապէս տեղ կը զնէին բուսային սպեղանի մը, որ 24 ժամուան մէջ, կ'ըսէր, կ'սպիւնցնէ վէրքը:

Զօրավար, հարցուցի, ո՞ւրկէ կը ճարէիք այդ սպեղանին:— Սասնոցի մամիկ մը կար, լերան խոտերէն կը շինէր և եղջիւրի մը մէջ կը լեցնէր կը զրկէր մեղի, եղաւ պատասխանը:

Այսօր կարելի չէ քիչ շատ խորունկ ունէ վէրք սպիւնցնել 24 ժամուան մէջ՝ արդի գիտութեան կտրուկ հականեխականներու շնորհիւ:

Ամիրտովլաթի այս ԱՆԳԻՏԱՆ ԱՆՊԷՏ սքանչելի գիրքին մէջ կը տեսնենք բոյսերու հրաշագործ նկարագրութիւնը, կարծես մոգական աշխարհի մը մէջ գտնուած ըլլար ընթերցողը, և կը զարմանաս թէ ինչո՞ւ համար մոռցուած է բուսական գիտութիւնը և հիմա քիմիական զեղերու գերի եղած է մարդկութիւնը, առանց կարենալ ձեռք բերելու անկէ պէտք եղած արագ և կտրուկ դարմանումը:

Կ. Յ. Բասմաջեան այսպիսի հետաքրքրական գիրք մը հրատարակած է, գիրք մը, որ եթէ Ամիրտովլաթի ատեն անպիտան անգիտեմտ, իսկ այսօր պիտանի կրնայ ըլլալ թէ՛ բժիշկներու, թէ՛ զեղագործներու և թէ՛ բանասէրներու:

Գործը իր նպատակին ծառայեցնելու համար հմուտ Հրատարակիչը իր կողմէն կատարած է այն բոլոր աշխատութիւնը, որ գիտական արժէք ունին և առանց ատոր կարելի պիտի չըլլար հաճելի և հետաքրքրական դարձնել Ամիրտովլաթը հայ ընթերցողներու:

Հատորս կը բացուի Բասմաջեանի և իր հայանուէր Տիկնոջ լուսանկարով, և նուիրուած է ներա յիշատակին. որովհետեւ Տիկին Բասմաջեան աշխատութեան յիշատակիլ բաժին մը ունեցած է այս հատորին պատրաստութեան մէջ և հոգացած է նաեւ ատոր հրատարակութեան ծախքը:

Բասմաջեան իր հրատարակութիւնը ծանօթացնելու համար գիտական աշխարհին, ֆոանսերէն ներածութեան մը մէջ ակնարկ

մը նետած է հայ բժշկութեան և Ամիրտով-
լաթի գործերուն վրայ. ասոր կը յաջորդէ
Այբուբենական ցանկ մը այն հիւանդու-
թեանց ևւ ատոնց դարմանումին համար
գործածուած նիւթերուն, որոնք կը յիշ-
ուին Ամիրտովլաթի այս հատորին մէջ.
դարձեալ ֆոանսերէն ուրիշ ցանկ մը բժշ-
կական Հիւթերու (Substance), ասկէ հետքը
«Յառաջարան Հրատարակչին» (էջ Ա—ԼԱ)
և զբարար «Յիշատակարան դժողին» (հե-
տեւելով հին Ձեռագիրներու յիշատակա-
րաններու ոճին). Վերջապէս, ընդարձակ
«Նախարան»ով մը կը մտնենք Ամիրտով-
լաթի բուն գործին մէջ, (էջ 1—25), որ կը
բռնէ 26—624 էջերը:

Բասմաջեան Ամիրտովլաթի բնագիրին
վրայ աւելցուցած է

ա) «Յուցակ դեղաբանական բառերու»,
ատոնց առջև դնելով հատուածներու թուա-
համարները (էջ 624—691),

բ) «Յուցակ Ախտաբանական բառերու,
և բացատրութիւններու», որոնց առջև
փակագիրներու մէջ, դրուած են ֆոան-
սերէն համանիշները (էջ 692—753), Բաս-
մաջեան այս ցուցակը պատրաստած է ա-
ջակցութեամբ Դոկտ. Ս. Սօլաքեանի:

գ) «Յուցակ յատուկ անուանց» (էջ 754
—759),

դ) «Յուցակ անձանօթ բառերու» (էջ
760—762),

ե) «Ուղղելիք և յաւելիւք» (էջ 763),

զ) «Պայմանագրութիւն Կ. Յ. Բասմաջ-
եան հիմնարկութեան» (էջ 765—766):

է) «Լուսանկարուած Զ. Տախտակներ»,
(Պօրանեան Ձեռագրին մագաղաթեայ պաշ-
պանակներէն մին, Տխտ. Ա., Պօրանեան
Ձեռագրին առաջին էջը, Տխտ. Բ., Լոն-
դոնի Ձեռագրին վերջին էջը, Տխտ. Դ.,
Վիեննայի Մխիթ. Մատենադարանի Թիւ
624 Ձեռագրէն էջ մը, Տխտ. Դ., Պարխի
Ազգ. Մատենադարանի Թիւ 244 Ձեռագրէն
էջ 3 ա, Տխտ. Ե., Պարխի Ազգ. Մատե-
նադարանի Թիւ 249 Ձեռագրէն էջ 7 ա:

Կարժէ որ այս հատոր գտնուի իւրա-
քանչիւր գրասէր հայու գիրքերուն մէջ:

Թերևս զինք, 150 Ֆոանսական Ֆր.,
անմատչելի դարձնէ այս ճօն հատորը նոյն
խոկ գիրքի ամէնէն ջերմ սիրահարներուն.
բայց պէտք է խոստովանիլ միանգամայն

որ ծախքոտ հրատարակութիւն մըն է ա-
սիկա, որուն զուտ հասոյթը դարձեալ պի-
տի յատկացուի նմանօրինակ գիրքերու
տպագրութեան, որոնք պատրաստ են Բա-
նասէր Բասմաջեանի ձեռքին տակ:

Անգուգական նպատակ մը կ'աւելնայ հայ
մատենագրութեան վրայ Բժշկագետ Ամիր-
տովլաթի այս գործին շքեղ հրատարա-
կութեամբը, որ արժանի է անկեղծ շը-
նորհաւորութեանը բոլոր անոնց, որ գիտեն
գնահատել հայ մտքին գործունէութիւնը:

Բ. Ե.

Հայկ. Աճէմեան, ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿ «Եր-
ւագող վճից հայրենեաց Հայոց». Առաջին Հասո-
րէնագրութիւն, Հայր Սիմոն եւսմեան—Աստու-
նի Յառաջարկով. Թատիկ Աստուանկանի Հայոց
Թեմական Տպարան, 1929. 8⁰ էջ լայն 856. զին՝ 9
շիլին:

Մեծ եղած է Խրիմեանի ժողովրդա-
կանութիւնը, շնորհիւ իր հայրենասիրա-
կան ինքնայատուկ գործունէութեան: Անոր
խօսքն ու գրիչը նուիրուած է իր ազգային
երկու պատմական հաստատութիւններուն,
Հայրենիքի և Եկեղեցւոյ փառաբանու-
թեան: Ան նուազեց հայ հայրենիքին վիշ-
տը, ան քարոզեց իր Մայրենի Եկեղեցւոյ
ոգին:

Հայրենիքը՝ հո՛ղն է Խրիմեանի համար,
սուրբ և անբռնարարելի իրաւունքը հայ
մշակին: Ամբողջ Հայաստան մշակ մըն է,
որու երկունքին և քրտինքին արդիւնքը
բռնաւորներ կ'ուտեն: Հայ մշակը պէտք է
տէրը ըլլայ իր իրաւունքին, պէտք է ազ-
նըւացնէ հողագործութեան կերպերը և վե-
րաշինէ իր տունը:

Եկեղեցին հայկական սուրբ և մեծ
ընտանիքն է Խրիմեանի համար: Աւետա-
րանի պարզ և կենսագործող ճշմարտու-
թիւնները միայն պէտք է քարոզուին հոն,
հայ ժողովուրդը իր երպիքին տակ և իր
արտերուն մէջ պէտք է ոգևորուի Աւե-
տարանով:

Կարելի է այսպէս երկու որոշ խումբի
վերածել Խրիմեանի հայրենասիրական և
կրօնական գրականութիւնը և գործունէու-
թիւնը:

Նիւ Եօրքի Հ. Կ. Հիմնարկութեան կողմէ, ողբացեալ Պատրիկ Էֆ. Կիւլպէնկեանի ծախքով հրատարակուած Ամբողջական Երկերը Խորմեանին, շատ մեծ զիւրու-թիւն կ'ընծայէ քննադիրելու և վերլուծելու համար Խորմեանի գրականութեան այս երևոյթը:

Թորգոմ Սրբազան իր Խորմեան Հայրիկ հատորով, գրական, խմատասիրական և պատմական վերլուծումի մէջ պատկերացուցուց Հայ Եկեղեցւոյ այս Հայրապետը, անվերապահ համակրանքով, ինչ որ մեծապէս կը նպաստէ Խորմեանը հասկնալու համար իրրե քարոզիչ, իրրե մատենագիր և իրրե հայկական դատի նուիրուած հայրենասէր:

Հայկ Աճէմեանի այս հատորը կուզայ վաւերագրութեամբ պարտութայ մը աւելցնել Խորմեանի կեանքին և գործքին ուսումնասիրութեան վրայ:

Հ. Աճէմեանի գործը պիտի բաղկանայ երեք հատորներէ: Միւս երկու հատորներ պատրաստ են տպագրութեան համար:

Ամբողջ գործը պատրաստուած է ժամանակագրական կամ պատմական ծրագրի մը վրայ. շատ փափաքելի է որ լոյս տեսնեն տոնք ալ և ամբողջանայ այսքան յոգնութեամբ և ջանքով խմբագրուած մեծածաւալ գործ մը:

Արժէքաւոր է Հ. Աճէմեանի Խորմեան Հայրիկը, իր բովանդակած վաւերագրութեամբ, որոնց մէջ ուշագրաւ են մանաւանդ հազուագիւտ լուսանկարներ. վասն զի անոնք են որ կ'ազնորեն պատմութիւնը և շատ բան կը լուսարանեն, և կը լրացնեն պատմութեան թերիները:

Շատ փափաքելի էր որ այս գործը տպագրուէր այնպիսի տպարանի մը մէջ որ կարելի եղած դիւրութիւնները ունի արուեստին գեղեցկութեամբ աւելցնելու համար գիրքին հրապոյրը: Ի՞նչ գործը տպագրուած է Թաւրիզ՝ Հայոց թեմական տպարանին մէջ, — իսկ աղուոր կողքը Վենետիկ Ս. Ղազարու տպարանին մէջ — անհարթ թուղթի վրայ և այնպիսի խոշոր գիրերով, որոնք գիրքին ծաւալը մեծցնելու միայն կը ծառայեն:

Հ. Ա. Երամեան, գեղազէտ խառնուածք մը, թիթեռնիկի պէս զուարթ և փաղկուն տղերով պատկերացուցած է

Հայոց Հայրիկը իր կեանքին բոլոր հանգրուաններուն վրայ:

Իսկ ինքն Հ. Աճէմեան, բնիկ Վանեցի, հետաքրքիր հաւաքող մը և հիացող մը իրեն հայրենակից Հայրիկին, կը նկարագրէ Վանը և այն միջավայրը, ուր ծնաւ ուճացաւ Հայրիկ, և պատմական տատնանաւորումով կը ներկայացնէ Հայրիկին աճումն ու յառաջացումը հասակի և գործունէութեան փուլերուն մէջ:

Գործը հետաքրքրական է ըստ ինքեան, և արժանի քաջալերութեան:

Միայն երկու գիտողութիւն:

(ա) Այս գիրքին մէջ Խորմեանի վերագրուած նամակի մը վաւերականութիւնը տեղի տուաւ գիտողութիւններու հայ մամուլի մէջ: Որպէս զի փարատի ամէն կտակած, կ'արժէ որ այդ նամակին նմանահանութիւնը հրատարակուի յաջորդ անտիպ հատորներէն մէկուն մէջ:

բ) Մեր մէջ շատ սխալ մտայնութիւն մը կայ: Երբ անձ մը, ողջ կամ մեռած, առարկայ ըլլայ ուսումնասիրութեան, ուսումնասիրողներ կ'իյնան երկու ծայրայեղութիւններու մէջ: Կամ կը փառաւորեն անվերապահօրէն և կամ վար կը զարնեն անխղճօրէն: Մարդիկ, ո՛ր տատնանի և գիրքի ալ պատկանին, մա՛րդ են, և ունին իրենց յատուկ թերութիւնները, որոնք առարկայ չեն ըլլար ուսումնասիրութեան: Եթէ մարդուն առաւելութիւնները արժանի՛ են զովեստի, որովհետեւ օրինաւ կելի արժէքներ և տոնք, ինչո՞ւ համար չներկայացուին նաև անոնց թերութիւնները, որոնց ուսումնասիրութիւնը մեծապէս կ'օգնէ ուրիշներուն որ զգուշանան այդպիսի թերութիւններէ:

Մենք այնպիսի վաւերագրութեան հանգիստ ևնք, զոր օրինակ, Խորմեանի ներքին կեանքի մասին, որոնք չանկան են լսած ենք այնպիսի պատմութիւններ, որոնք բուն Խորմեանը կը պատկերացնեն, իրրե մարդ, իրրե եկեղեցական, իրրե աշխարհի բաները լաւ գիտցող փիլիսոփայ գիտող մը:

Ըստ մեզ ունէ կենսագրութիւն միշտ թերի է և կողմնակի հանգամանք մը կ'ունենայ՝ երբ չի կրնար կամ չի համարձակիր մարդը ներկայացնել իր նկարագրին ամբողջ գիծերովը:

Պատմութեան անրոնարարելի իրաւունքն է գիտնալ և արձանագրել մարդկային կեանքի թատերաբեմին վրայ քաւող մեծ դէմքերուն ֆիզիքական, հոգեկան և մտաւորական բոլոր արժէքները:

Բ. Ե.

Հ. Ա. Ղազիկեան, ՄԻՒ ԴՐԷՔ . . . , ԱՅԼ ՊԵՐՅԷՔ . . . , Հայ լեզուի համար ուղղագրական դասեր. Երկրորդ Տպագրութիւն բոլորովին փոխուած. Վենետիկ Մխիթարեան Տպագրութիւն. 1930. 80 էջ 310:

Ղազիկեան մեր նոր հայերէնի վարպետներէն է, և միանգամայն լաւ ուսուցիչը անոր: Այս դասագիրքը կը պատկերացնէ ուղղագրական այնպիսի սխալներ, որոնք անդամանելի կերպով տարածուելու վրայ են մեր արդի գրականութեան մէջ: Մենք այնպիսի լաւ աշխարհաբար գրողներ ունինք որ չեն անդրադառնար իրենց ուղղագրական և երբեմն ալ քերականական սխալներուն վրայ. զոր օրինակ, ամէնէն շատ քուած քերականական սխալներէն մէկն է Յեւ այսու: Քերականութեան քիչ շատ հմուտ մէկը զիտէ որ յեւնախաղորդութիւնը սեռական խնդիր կ'առնէ, յետ այսորիկ. յետ գրութեան և ո՛չ թէ զործիական յետ այսու, յետ գրութեան: Բացի մեկի, բացի անոնի. ահա՛ սխալ մըն ալ: Ռամիկն իսկ չ'ընէր այս սխալը: Ան կ'ըսէ. բացի մեզմէ, անոնցմէ, որովհետեւ քաջառական խնդիր կ'ուզէ քացի նախադրութիւնը: Երբեմն անուշադրութեամբ, երբեմն ալ տգիտութեամբ ընդհանրացող սխալներ կը տեսնենք նոյն իսկ լաւ գրողներու գրուածքին մէջ և լաւ խօսողներու բերանը:

Հիմայ Զուարթնոց անուն թերթ մը կը հրատարակուի: Այս բառին տուած են այնպիսի խմատ մը որ բոլորովին հակաքերական է. զոր օրինակ կ'ըսեն. Զուարթնոցի բնակիչներէն:

Զուարթնոց յատկացուցիչ մըն է, որուն յատկացեալը՝ եկեղեցի, զեղջուած է: Իր լման ձեռով եկեղեցի Զուարթնոց, որ է հրեշտակներու, զուարթուններու եկեղեցի: Ուղղականը Զուարթնոց է, իսկ սեռականը՝ Զուարթնոց, Հետեւաբար սեռական մը

(Զուարթնոց) կրկին սեռական չ'ըլլար (Զուարթնոցի)(*)։ Մինչ «Դրականութեան և Գեղարուեստական պարբերաթերթին» հիմնադիրները կարծեր են որ Զուարթ ստորագրելին վրայ նոց մասնիկը աւելցուած է և եղած է Զուարթ+նոց, ճիշդ հիւրա+նոց, յիմար+նոց, ձմեռ+նոց, ամառ+նոց, հիւանդ+նոց, խոհ+նոց, ամբար+նոց, արհեստ+նոց, ևայլն, ևայլն բառերուն պէս, իբրեւ թէ ըսած ըլլային Զուարթներու տեղ կամ բնակարան, մինչ թերթին անունը առնուած է Զուարթնոց եկեղեցիին:

Ինչ և իցէ, գրական հրապարակը ողջուած է այսպիսի տարօրինակութիւններով որոնց կարգին է մեծեղակերպ, խորհեղակերպ ևայլն, թէեւ, փափք Աստուծոյ չեն ըսեր կոռեղակերպ, խօսեղակերպ, քֆեղակերպ, խնցեղակերպ, երբայակերպ, ևայլն: Հ. Ա. Ղազիկեան կ'ուզէ մաքրագործել տիրող սխալները, մօռնեակիկ պէս կը պոռայ ամէն օր, կը խօսի, կը բացատրէ, կ'ստուգաբանէ, բայց որո՞ւ կ'ըսեն. . . :

Դրական, բանասիրական արժէք ունեցող աշխատութիւն մըն է Ա. Ղազիկեանի Մի՛ գրեք . . . , Այլ գրեցի՛ք, և մեր հայերէնի սիրահարներուն պարտքն է կարգաւ այդ քերականական, բանասիրական և ուղղագրական դասագիրքը:

Հ. Արսէնի ոճը զուարթ է և հաճելի. սուր երգիծանքներ ունի, մեղմ խայթոցներ, պիտի ըսէի նաեւ անմեղ հայհոյանքներ, որոնք չեն ցուցներ, այլ կը մտրակեն:

Հեռագայ և փառահեղ բառերուն ուղղագրութեան մասին իր տուած բացատրութիւնները չիտակ են: Յեռագայ, թէեւ յեռոյ կամ ետեւէն կուգայ, բայց ընդհանրացած սխալ մըն է (դարձք մեղհուրեւ, ինչպէս կ'ըսուէր թիւրքերէնի մէջ) ապրելու իրաւունք ստացած է: Սխալ է փառահեղը յով գրել, հետեւելով ծայրայեղին: Ինքզինք բոլոր իբրեւ ուղղական հոլովիլը գաւառաբարբառային երեւոյթ մըն է. չ'արժեր պաշտպանել անոր գոյութիւնը գրականութեան մէջ:

Կ'ստուգեմ, կ'սխալուիմ, ևայլն նոյնչափ

(*) Թէեւ քիչ չեն անոնք որ կ'ըսեն և կը գրեն վարդանանցի տօն, հանգէս. փառանգաւորացի աշակերտ. կրկնակի սեռական հոլովներ:

շիտակ է որչափ կը ստուգեմ, կը ստացուիմ: Գուրեան Սրբազան այս բառերուն հնչիւնին կը նայէր. այսինքն՝ ականջով կը դատէր և ոչ թէ աչքով:

Օգտունք ատիթէն մատնանիչ ընելու համար Սուրիա սխալագրութիւնը: Վստահ եմ որ Հ. Արսէն ուրախ պիտի ըլլայ որ կ'օգնեմ իրեն: Ուղիղը Սիւրիա է, եթէ չէք հաւատար բացէ՛ք Գործք Առաքելոցը (Ժե, 23) և տեսէք. «Առաքեալք և երկնցոնք և եղբարք, յԱնտիոք և ի Սիւրիա և ի Կիլիկիա»: Յունարէնը Συρία է և նախնիք տառադարձուցեր են Սիւրիա. ուրիշ տեղեր ալ ուղղակի Ասորի՛ գրեր են նոյն յունարէն բառին տեղ (Անդ. 41. Մտթ. Ժե. 25. Գղտ. Ա, 21 ևն.) իսկ Ֆոանսերէն՝ Syrie. Անդ. Syria:

Հ. Արսէնին ուղղագրութիւն սորվեցնելու մեթոտը շատ հրահանգիչ է: Երանի՛թէ բոլոր գրողներ խնամքով կարգային այս հմտացուցիչ գրքոյկը:

Բ. Ե.

ՅՈՒՇԱԳԻՐՔ

ԹՐԱԿՈՅ ԵՒ ՄԱԿԵՒՈՆԻՈՅ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹՆԵՐ.— Հեղինակ Ա. Ե. Մակարեան Տպագրութիւն «Հոբիոն» օրաթերիւ—Սեւանիկ:

Այս գործը որ հրապարակ ելաւ ներկայ տարւոյ սկիզբները, կը կազմէ ստուար հատոր մը, 640 մեծագիր էջերով: Գիրքը պատկերազարդ է, կը պարունակէ 160էն աւելի պատկերներ, կենդանադրերներ, ազրոզ անձերու և պատմական դէմքերու, հին դրամներու պատկերներ, խմբանկարներ և տեսարաններ:

Այս աշխատութեան մէջ հեղինակին նպատակը եղած է, ինչպէս գիրքին ախաղսէն յայտնի կը տեսնենք, պատկերացնել Թրակիոյ և Մակեդոնիոյ Հայ գաղութներու կեանքը, ներկային և անցեալին մէջ. որչափ կարելի է, հաւատարիմ մնալով իրականութեան և պատմական հարադատութեան:

Հեղինակը իր այս զիտումով ծանր աշխատանքի մը լծուած է, որ իրմէ պիտի պահանջէր հմտութեան մեծ պաշար, պատմական բազմակողմանի ծանօթութիւն, համ-

բերութիւն, յարատեւութիւն, ժամանակի և դրամի ահագին զոհողութիւն: Եւ եթէ այս հսկայական ձեռնարկին մէջ նեղուելու քաջութիւնը պակասած չէ իրեն, այս իսկ, այդ տեսակ գործի մը պատրաստութենէն անխուսափելի եղող շատ մը թերութիւնները և մոռացումները անտեսելով հանդերձ, գնահատութեան լաւ նօթ մը կը կազմէ իրեն համար:

Մեր ազգային ներկայ իրականութեան մէջ, ուսուցչի մը համար (հեղինակը համեստ ուսուցիչ մըն է ազգ. վարժարանին մէջ, Սեւանիկ), որ չոր հաց մը ծամելու համար, ստիպուած է, ամէն օր, օրական 5-6 պահ դասախօսութիւն ընել, իր աշխատութեան պահերէն զուրս, գրադիլ դարձեալ դասերու պատրաստութեամբ և յաճախ սրբազրութիւններով, ներքին կրակէ մը մղուած իր հանգիստի շունչը ըստ պառել առանկ գործի մը պատրաստութեան համար, սեղանի մը վրայ կ'ըսէ, հիանալի է պարզապէս և ծափահարելի: Ես կը հիանամ Ե. Մակարեանի հոգեկան արիւնթեան վրայ, նուիրուած՝ գործ մը արտագրելու զոր գրելն անգամ հերոսութիւն մը պէտք էր նկատուիլ:

Մակեդոնիան, սովորաբար ընդունուած կարծիքի մը համաձայն՝ եղած է հայ ցեղին սկզբնական բնավայրը, անոր Ասիական մերձագոյն արեւելքին մէջ հաստատուելէն առաջ, և հեղինակը այդ պատմական վարկածին իրր ապացոյցներ կամ նշաններ կը կարծէ տեսնել, Մակեդոնիոյ սահմանին մէջ, հոս կամ հոն, տեղերու հին անուններ որոնք հայը, Արմէնը, կը յիշեցնեն. մինչ հոն հայկական բնակութեան ունէ հետք չկայ ներկայիս:

Հեղինակը ամառնային արձակուրդներու ատիթով իր պտոյտներուն մէջ, Մակեդոնիոյ և Թրակիոյ այլևայլ կողմերը, ցաւով տեսած է որ հայ գաղութներու կեանքը ստուգող արձանագրութիւններ կը պակսին բացարձակապէս, և ինք ուզած է ներկային մէջ գտնուածները, հին կամ նոր, շրթունքներէ կամ գրոյցներէ քաղուած, եկեղեցիներու արձանագրութիւններէ կամ գամբանադրերներէ առնուած, գիրի տակ արձանացնելով կորուստէ փրկել գանոնք. և իր գործին բովանդակ արժանիքը այս համեստ մտահոգութեան մէջ կ'ուզէ ամ-